

“Kanoniskās Tiesības”¹

Kanonisko tiesību jēdziens, nošķiršana no citām tiesību nozarēm

Termins „kanons” cēlies no grieķu vārda “*kanon*” un sākotnēji tā tulkojums bija taisna nūja, pēc tam - mērkoks, vēlāk tas ieguva nozīmi - likums, norma.² Kristietībai kļūstot par Romas valsts reliģiju, trešais apzīmējums ieguva tiesisku nozīmi baznīcas terminu izpratnē – likums, ko izdevusi sinode, baznīcas koncils vai pat personīgi bīskaps. R.Balodis norāda, ka baznīcas lietoto terminu valodā vārdam kanons ir pat četras nozīmes: svēto grāmatu kopums, klirīķu saraksts, liturģisks žanrs, baznīcas tiesību normas.³ Savukārt Konversācijas vārdnīcā jēdzienam kanons ir astoņas nozīmes un tikai viena no nozīmēm attiecas uz teoloģijas disciplīnu, pārējās nozīmes skaidro terminu filozofijā, literatūrā, mūzikā, arhitektūrā, plastiskajā mākslā, grāmatu iespiešanā, kā arī vārds kanons apzīmē dzimtsnomnieka atlīdzība.⁴ Darba ietvaros jēdziens kanons tiks lietots apzīmējot kristīgās baznīcas likumu, normu.

Jautājums par kanonisko tiesību (latīņu valodā – *jus canonicum*) definīciju ir diskutabls, jo dažādos laika posmos, kanonu un kanonisko tiesību pētnieki ir snieguši skaidrojumu, kas ir kanoniskās tiesības. Tomēr jāievēro, ka kanoniskās tiesības nedrīkst definēt pārāk šauri, ierobežojot to būtību, tāpat nedrīkst izvēlēties pārāk plašu definīciju, nenosakot precīzu kanonisko tiesību darbības robežu. Jāatzīst gan, ka gadsimtu gaitā līdz mūsdienām jau visai precīzi ir izkristalizējusies kanonisko tiesību jēdziena definīcija.

Krievu tiesību vēsturnieki kanoniskās tiesības definē plaši, nosakot, ka tās ir kristīgās baznīcas noteikts vai atzīts likumu vai normu kopums. Krievu zinātnieki arī norāda, ka **kanoniskās tiesības attiecas uz tiem, kas līdz ar kristīšanos ir ienākuši kristīgās baznīcas kopībā**. Kristīgās baznīcas kopība ir jāsaprot kā “*viens ķermenis*”, kas apvieno tautu un garīdzniecību un kuras vadītājs ir Jēzus Kristus.⁵

Rietumu tiesību vēsturnieku izpratnē **kanoniskās tiesības ir katoļu baznīcas tiesības jeb tādu tiesību un regulējošo normu kopums, ko kristietības organizācijas pārvaldei un tās locekļiem ir izveidojušas vai no romiešu civiltiesībām un to privātpersonu rakstu darbiem aizguvušas baznīcas atzītas autoritātes**.⁶ Kā redzams šis skaidrojums ir šaurāks, jo norāda nevis uz visas kristīgās baznīcas pieņemtajām normām, bet tikai uz katoļu baznīcu, izslēdzot pareizticīgās

¹ No Daces Jakupānes maģistra darba “Kanonisko tiesību un romiešu tiesību ietekme uz mantojuma tiesību evolūciju Eiropā” [zinātniskā kons. Dr.iur., prof. S.Osipova] Latvijas Universitātes Juridiskās Fakultātes Tiesību Teorijas un Vēstures katedra 2007.gads

² Берман Г.Дж. Западная традиция права: эпоха формирования. Москва: Издательство Московского университета, 1998, с.195.

³ Balodis R. Baznīcu tiesības. Rīga: Reliģijas brīvības asociācija, 2002, 51.lpp.

⁴ Kanoniskās tiesības. Kanons // Latviešu konversācijas vārdnīca, 8.sēj. Švābe A., Būmanis A., Dišlers K. Rīga: Grāmatu apgādniece A.Gulbis, 1935.-1936., 15384.-15388.sleja.

⁵ Антология мировой правовой мысли в пяти томах. II том: Европа V-XVII вв. Семигин Г.Ю. Москва: Мысль, 1999, с.141.

⁶ Osipova S.Viduslaiku tiesību spogulis. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2004, 148.lpp.

kristiešu baznīcas izdotos lēmumus. Tāpat tiek norādīts, ka dažādi elementi ir aizgūti no romiešu civiltiesībām.

Rietumu tiesību vēsturnieku definīciju nepieciešams papildināt ar norādi, ka **kanoniskās tiesības ir pirmsreformācijas Rietumu kristīgās baznīcas tiesības un pēcreformācijas Romas katoļu baznīcas tiesības, kas regulē baznīcas iekšējo organizāciju, tās attiecības ar valsti, reglamentē garīdzniecības dzīvi, kā arī viduslaikos tās atrunāja civilo un krimināltiesību jomu, tādējādi pakļaujot arī laicīgās personas baznīcas jurisdikcijai.**¹

Kanoniskās tiesības mēdz dēvēt dažādi gan par baznīcas tiesībām, gan par eklēziskajām tiesībām, gan par pontifikācija tiesībām, arī par dieva tiesībām un svētajām tiesībām. Tomēr **svarīgi ir nošķirt kanoniskās tiesības no citām tiesību nozarēm ar līdzīgu pētāmo priekšmetu, jo kanoniskās tiesības ir atsevišķa juridiska disciplīna.**

Kanoniskās tiesības nevar identificēt ar baznīcas tiesībām, kurām ir plašāks apjoms un saturs. Baznīcas tiesības ietver arī visus tos laicīgās varas juridiskos aktus, kas nosaka valsts un baznīcas savstarpējās attiecības, neizņemot pat likumus par valsts un baznīcas šķiršanu.² Baznīcas tiesību priekšmeta definēšana *Corpus iuris canonici* robežās ir norobežošanās no būtiskā.³

Maldīgs ir uzskats, ka kanoniskās tiesības ir eklēziskās tiesības (*ius ecclesiasticum* – latīņu valodā), jo kanoniskās tiesības nozīmē *Corpus iuris canonici* tiesības, kas satur no romiešu tiesībām aizgūtas normas. Savukārt eklēziskās tiesības attiecas uz visām tiesībām, ko ir radījušas baznīcas pārvaldes institūcijas, pat uz tām, kas ir izveidotas vēlāk, balstoties uz kompilāciju *Corpus iuris canonici*.⁴

Kristīgās baznīcas veidošanās pirmsākumi

Civilizāciju attīstību pavada organizāciju attīstība. Cilvēku veidotās organizācijas balstās uz sabiedrībā izveidojušos attiecību bāzes un iekļauj sevī šīs attiecības. Pati pirmā sabiedrības akceptētā un leģitimizētā sociālā tipa organizācija bija valsts, otrā – baznīca. Reliģiju vēsturē vārds baznīca ir saistīts tieši ar kristietību.⁵ Jēdziens baznīca: pirmkārt, kāda kristiešu grupa (piemēram, kāda denominācija vai konfesija), otrkārt, viss kristiešu kopums, treškārt, kopīgai dievkalpošanai celta ēka.⁶

Kristietība ir monoteistiska ticība, kas būtiski atšķiras no citām ticībām ar savu mācību par Jēzus Kristu,⁷ tā parādījās kopā ar Dievu un atradās tā varā. Kristietība kļuva par vēstures evolūcijas sastāvdaļu.⁸

¹Blūzma V. Romas valsts un tiesības. Kanoniskās tiesības viduslaikos. Rīga: Ekonomikas un kultūras augstskola, 2002, 43.lpp.

²Kanoniskās tiesības // Latviešu konversācijas vārdnīca, 8.sēj. Švābe A., Būmanis A., Dišlers K. Rīga: Grāmatu apgādniecība A.Gulbis, 1935.-1936, 15379.sleja.

³Balodis R. Baznīcu tiesības. Rīga: Reliģijas brīvības asociācija, 2002, 10.lpp.

⁴Osipova S. Viduslaiku tiesību spogulis. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2004, 149.lpp.

⁵Balodis R. Valsts un baznīca. Rīga: Nordik, 2000, 60.lpp.

⁶Lamentovičs V. Mūsdienu valsts. Rīga: Zvaigzne ABC, 1996, 61.lpp.

⁷Christianity // The Encyclopedia of Religion. Volume 3. Eliade M. New York, London: Collier Macmillan Publishers, 2002, p.348.

⁸Ле Гофф Ж. Другое средневековье. Время, труд и культура Запада. Екатеринбург: Издательство Уральского университета, 2002, с.39.

Varenās Romas impērijas laikā kristieši paaudzēm ilgi cīnījās par savu pastāvēšanu ar naidīgi noskaņoto sabiedrību. Kristiešu draudzes, ko sauca par eklēsijām (*ekklesia* – latīņu valodā), sanāca kopā privātmājās vai nelielās kapellās, viņu grupas bija organizētas pēc sinagogu principa. Kristieši savā vidū uzņēma arī vergus, tomēr no sākuma necentās pievērst kristīgai ticībai zemnieku kārtu, pievērsšanās zemniekiem notika vēlāk, un tieši tādā dīvainā veidā radās vārds “*pagāns*”, kas tulkojumā no grieķu valodas apzīmē zemnieku.¹ Kristīgās ticības pretinieki bija ebreji, viņi noraidīja kristiešu apgalvojumus par Jēzu kā Dieva dēlu. Intelektuālie pagāni uzskatīja kristiešu dievišķo atklāsmi par neracionālu, savukārt valdība turēja kristīgās ticības piekritējus aizdomās par kriminālām darbībām. Tāpat arī parastie ļaudis neizprata kristiešu paradumus un viņu noraidošo attieksmi pret pagānu reliģisko svētku svinēšanu.²

Dažādas reliģijas varēja mierīgi pastāvēt līdzās Romas impērijas robežās, ja vien tās godāja Romas valsts galvu kā pašu Dievu. Bet tā kā kristīgās ticības piekritēji no šādas imperatora pielūgsmes atturējās, Romas valsts secināja, ka kristietība apdraud pastāvošo valsts varu, šādu notikumu secīgas attīstības rezultātā kristieši kļuva par vajātas un iznīcināmas reliģijas pārstāvjiem.³

Romas imperators Konstantīns I pieņēma kristīgo ticību un 337.gadā pasludināja to par Romas impērijas valsts reliģiju. Kristīgās baznīcas priekšgalā nostājās Romas patriarhs jeb pāvests. Viņa vara balstījās uz Svētajos rakstos atrodamajām norādēm. Baznīca drīz vien atskārta, ka sabiedrībai ir par maz ar labu gribu un mīlestību, tai nepieciešami arī zināmi noteikumi, kas regulētu tās darbību un funkcijas, koordinētu savstarpējās attiecības. Līdz ar to baznīca drīz vien sāka veidot savu tiesību sistēmu,⁴ kas balstījās uz kristīgās ticības normām. Bīskapi sanāca kopā uz baznīcas padomēm, lai izstrādātu kopēju politiku kristiešu dzīves vadīšanai. Tika pieņemti kanoni un dekrēti, kas kļuva par pirmajiem vispārīgajiem baznīcas likumu avotiem.⁵ Savukārt **baznīcas padomes un sinodes izveidojās par likumdevējiestādēm**, bieži vien tās darbojās arī kā tiesas, uzklusot sūdzības par ticības zaimošanu un pieņemot lēmumus par svarīgām kristiešu sabiedrības lietām.

476.gadā, sabrūkot Romas impērijai, bojā gāja antīkā politiski tiesiskā kārtība un civilizācija. Rietumeiropā nepastāvēja vairs viena valsts ar vienotu vadību, tomēr **kristīgā baznīca spēja saglabāt valsts baznīcas statusu arī jaunajās ģermāņu izveidotajās valstīs Romas impērijas teritorijā.** Tas skaidrojams ar jauno valstu nepieciešamību efektīvi regulēt valsts pārvaldes subjektus un sistematizēt valsts normatīvo dzīvi. Tā kā Romas impērijas radītās tiesības jau bija piemirstas, un jauna, stabila tiesību sistēma vēl nebija izveidojusies, tad visu regulēja viena ar otru nesaistītas valdnieku izdotas pavēles ar likuma spēku, kas pārsvarā pauda tikai valdnieka personīgo gribu, tās nebija nedz kvalitatīvas, nedz sistemātiskas. Kristīgā baznīca, izprotot situācijas nopietnību, uzņēmās galveno vadību un, darbojoties izglītotiem garīdzniekiem, sāka veidot savu tiesību sistēmu, kas balstījās uz Bībeles rakstiem, pāvesta dekretālijām, baznīcas koncilu lēmumiem.⁶ **Kristīgā baznīca izveidoja savu noteiktu tiesību sistēmu un hierarhiju**, par pamatu liekot rakstīto

¹ Дюрант В. Цезарь и Христос. Москва: Крон-Пресс, 1995, с.645.

² Brundage J.A. Medieval Canon Law. London and New York: Longman, 1996, p.12.

³ Дюрант В. Цезарь и Христос. Москва: Крон-Пресс, 1995, с.697.-699.

⁴ Антология мировой правовой мысли в пяти томах. II том: Европа V-XVII вв. Семигин Г.Ю. Москва: Мысль, 1999, с.164.

⁵ Brundage J.A. Medieval Canon Law. London and New York: Longman, 1996, p.12.

⁶ Stein P. Roman Law in European History. Cambridge: Cambridge University Press, 1999, p.30.

vārdu. To varēja izmantot ģermāņu valdnieki, organizējot savu valsts aparātu, nodrošinot valsts kanceleju un citas valsts iestādes ar izglītotiem darbiniekiem,¹ jo tikai ar tiesībām valdnieki varēja nostiprināt savu varu. Agrajos viduslaikos karaļi uzskatīja par noderīgu savu cilšu nerakstītos paražu likumus ietvert rakstītā formā un uzdeva to fiksēt garīdzniekiem. Šeit jāmin visvecākais franku tiesību krājums Sāliešu tiesības (*Lex Salica*), kas radās V gadsimta beigās un VI gadsimta sākumā,² kā arī Teodoriha Edikts, kas izveidojās ostgotu apdzīvotajās teritorijās VI gadsimta sākumā.³ Var uzskatīt, ka **tieši izglītība nodrošināja baznīcas ietekmi uz tā laika laicīgo tiesību attīstību**,⁴ jo svarīga bija arī rakstītajos dokumentos lietotā juridiskās valodas skaidrība un argumentācija. Savukārt baznīca tādējādi varēja darboties savu interešu labā, izdevīgi izmantojot juridiskos nosacījumus. Šādu laicīgās un garīgās varas sadarbību var pat dēvēt par auglīgu.

Tā līdz 5.gadsimta beigām, kamēr saglabājās Romas impērijas politiskā un kultūras vienotība, arī kristīgās baznīcas grieķu un latīņu atzara tiesiskās tradīcijas pastāvēja ciešā mijiedarbībā, lai gan jau tad izpaudās atšķirības baznīcas dzīves organizācijā. Beigu beigās tas noveda pie baznīcas šķelšanās, kā rezultātā izveidojās Romas katoļu un pareizticīgā kristīgā baznīca.⁵ 1054.gadā Roma un Konstantinopole ekskomunicēja viena otru, tas gan nenotika teoloģisku domstarpību pēc, bet gan tādēļ, ka Austrumu katoļi prasīja Svētā Krēsla pārcelšanu uz Konstantinopoli, kas bija politiskais un kulturālais centrs, savukārt Pāvests pastāvēja uz palikšanu Romā, jo tieši Romā darbojies un atdusas pirmais pāvests Svētais Pēteris.⁶ Lielākā kristīgās pasaules sadalīšanās notika ar abpusēju nolādēšanu no Romas pāvesta un Konstantinopoles patriarha puses.⁷

Kanonisko tiesību iedalījums evolūcijas posmos

Kanonisko tiesību veidošanās ir saistīta ar kristietības pirmsākumiem, likumu lomu reliģiskajā dzīvē. Laikā, kad 325.gadā Nikejā notika pirmais vispasaules kristīgās baznīcas ekumēniskais koncils un tika pieņemta virkne lēmumu, kas veidoja kanonisko tiesību pamatus.⁸

Laika gaitā kanonu skaits arvien auga. Līdz ar to radās nepieciešamība tos apkopot krājumos. Sākotnēji krājumus kārtoja hronoloģiskā kārtībā, bet vēlāk jau tos veidoja pa noteiktām tēmām un daļa no tiem saturēja arī juridiskus priekšrakstus. Visi krājumi apvienoja tiesību normas ar morāles priekšrakstiem, teoloģiskām doktrīnām un liturģiskām formulām. Tāpat bija tādas normas, kas attiecās uz dažādiem tiesību jautājumiem: baznīcas finanses un īpašums, labprātīga atteikšanās no īpašuma, baznīcas zemes un ēku pārvaldīšana, lietošana un aprūpēšana; baznīcas vara attiecībā

¹ Blūzma V. Romas valsts un tiesības. Kanoniskās tiesības viduslaikos. Rīga: Ekonomikas un kultūras augstskola, 2002, 43.lpp.

² Антология мировой правовой мысли в пяти томах. II том: Европа V-XVII вв. Семигин Г.Ю. Москва: Мысль, 1999, с.32-33.

³ Ibid, с.49-50.

⁴ Balodis R. Baznīcu tiesības. Rīga: Reliģijas brīvības asociācija, 2002, 55.lpp.

⁵ Антология мировой правовой мысли в пяти томах. II том: Европа V-XVII вв. Семигин Г.Ю. Москва: Мысль, 1999, с.164.

⁶ Catholicisms, Rubulis A.J., Fokss R. Baznīcas vēsture. Luvēna: Gaisma, 1987, 295.lpp.

⁷ Ковальский Я.Б. Папы и папство. Москва: Издательство политической литературы, 1992, с.105.

⁸ Берман Г.Дж. Западная традиция права: эпоха формирования. Москва: Издательство Московского университета, 1998, с.195.

uz garīdznieku strīdu risināšanu, baznīcas pienākumu pildīšanu un baznīcas sodiem; baznīcas un laicīgās varas attiecības, noziegumus, ģimenes laulības attiecības.¹

Jāatzīmē, ka senās kanoniskās tiesības, galvenokārt bīskapu lēmumi, vairākus gadsimtus nebija nodrošināti ar laicīgās varas izpildvaras piespiedu mehānismu, tie balstījās vienīgi uz tiesnešu autoritāti un baznīcas disciplīnu, tomēr kristiešu kopiena tos ievēroja bez ierunām. **Agrajos viduslaikos baznīcas tiesības bija saistītas ar ticības noteikšanu savos kanonos, struktūras organizāciju, kā arī ar baznīcas disciplīnas nostiprināšanu**, lai spētu izpildīt savas varas nostiprināšanas uzdevumus Rietumeiropas sabiedrībā. Tomēr jau sākot ar agrajiem viduslaikiem baznīca pamazām savos kanonos iefiltrēja civiltiesības un nodrošināja jurisdikciju pār noteiktām personām un lietām, vienlaicīgi nodrošinot sev ekskluzivitāti vai konkurējot ar civiltiesībām.²

Kanonisko tiesību vēsture tiek dalīta trijos evolūcijas posmos:

- 1) *ius antiquum* – senās tiesības, kas attiecas uz laika posmu no kristīgās baznīcas veidošanās sākuma līdz Graciāna kodeksam (1140.g.);
- 2) *ius novum* – jaunās tiesības, kas radītas pēc 1140.g. līdz Trientas koncilam (1543.-1563.g.);
- 3) *ius novissimum* – jaunākās tiesības, kas radītas pēc 1563.g. līdz mūsu dienām.³

Pastāv uzskats, ka līdz pāvesta Gregora VII darbībai un dominikāņu mūka Graciāna traktātam par kanoniskajām tiesībām baznīcas tiesības bija vairāk sakramentālas, garīgas un teoloģiskas nekā juridiskas. Graciāns ap 1140.gadu izveidoja kanonisko tiesību kodeksu "*Concordia discordantium canonum*" ("*Pretrunīgo kanonu saskaņošana*"), kas ietvēra koncilu un sinožu izdotos kanonus, pāvesta Gregora VII un viņa pēcteču izdotās dekretālijas, kam pēc "*Pāvesta diktātiem*" (*Dictatus Papae*), ko 1075.gadā sastādīja pāvests Gregors VII, tika piešķirta patstāvīga nozīme. Minēto kodeksu ērtības labad mēdza dēvēt par "*Dekrētiem*" un tas sastāvēja no trim daļām: pirmā daļa aptvēra tiesību dabu un avotus, baznīcas institūcijas un to pārvaldi, mācību par personām; otrā daļa atspoguļoja baznīcas jurisdikciju, garīdznieku uzvedības normas, procesuālās tiesības, krimināltiesības, baznīcas īpašumu, reliģisko kārtību, laulību; trešā daļa vēstīja par svētajiem sakramentiem, rituāliem un doktrīnu. Šis kodekss tika ātri apgūts un pielietots reālajā dzīvē.⁴ Kanonisti Graciāna apkopojumu izmantoja kā baznīcas tiesību pamatu, tādējādi atspoguļojās Graciāna tekstu un satura nozīmība.

Galvenais pētāmais evolūcijas posms attiecas uz viduslaikiem un tiek dēvēts par klasisko kanonisko tiesību periodu, tas ir *ius novum*. Nav noliedzams fakts, ka zināma baznīcas tiesību kārtība pastāvēja jau kopš kristīgās baznīcas izveidošanās, tomēr kanoniskās tiesības kā atsevišķa tiesību sistēma izveidojās pusotra gadsimta garumā 1050.-1200.gadam,⁵ tās bija kā pretstats civilajām tiesībām.⁶ **Kanonisko tiesību sistēma veidojās ciešā mijiedarbībā ar romiešu civiltiesību atdzimšanu**

¹ Ibid, c.196.

² Dadomo C., Farran S. The French Legal System. London: Sweet & Maxwell, 1996, p.6.

³ Balodis R. Baznīcu tiesības. Rīga: Reliģijas brīvības asociācija, 2002, 57.lpp.

⁴ Robinson F.O., Fergus T.D., Gordon W.M. European Legal History. London, Dublin, Edinburgh: Butterworths, 1994, p.75.-76.

⁵ Берман Г.Дж. Западная традиция права: эпоха формирования. Москва: Издательство Московского университета, 1998, с.195.

⁶ Wieacker F. A History of Private Law in Europe. Oxford: Claredon Press, 1995, p.51.

Rietumeiropā, to studijām universitātēs un izmantošanu kā tiesību avotu vai papildavotu tiesu praksē.¹

Tieši tiesības, kas attīstījās *ius novum* laika posmā, ir uzskatāmas par kopīgas un vispārīgas tiesību izpratnes rašanās sākumu. Šajā periodā kanoniskās tiesības tika kodificētas, izveidojot vienotu apkopojumu "*Corpus iuris canonici*", kas kā oficiāls izdevums parādījās 1582.gadā. *Corpus iuris canonici* ir kanonisko tiesību apkopojums, kas tika veidots pēc Justiāna kodifikācijas parauga un tas ietvēra normas, kas noteica viduslaiku kristīgās baznīcas iekārtu un tiesības. *Corpus iuris canonici* papildus Graciāna "*Dekrētiem*" vēl iekļauj, pirmkārt, *Liber Extra* krājumu piecās grāmatās, kuru pāvests Gregors IX publicēja 1234.gadā, kas saturēja pāvestu dekretālijas, otrkārt, *Liber Sextus* – sestā grāmata, kuru 1298.gadā izdeva pāvests Bonifācijs VIII, papildinot *Liber Extra* ar vēlākajām pāvestu dekretālijām un I un II Lionas kancila lēmumiem, treškārt, *Clementinae*, tas ir dekretāliju krājums, kas ietvēra pāvestu dekretālijas, kas pieņemtas pēc *Liber Sextus* publicēšanas un pāvesta Klementa V izdotās dekretālijas, kā arī Vjennas koncila kanonus. *Clementinae* izdeva pāvests Jānis XXII 1317.gadā. Atšķirīgs zinātnieku viedoklis ir par *Collectio extravagantium*, Jāņa XXII izdoto krājumu, un *Extravagantes communes*, dekretāliju izlases no Bonifācija VIII līdz Sikstam IV, ietveršanu *Corpus iuris canonici*. Ir vēsturnieki, kas uzskata, ka šīs daļas saturiski ir saistītas ar *Corpus iuris canonici*, bet nav ietveramas.² Tomēr citi zinātnieki savukārt apgalvo, ka *Collectio extravagantium* un *Extravagantes communes* ir neatņemama *Corpus iuris canonici* sastāvdaļa.³ *Corpus iuris canonici* bija apjomīgākais kanonisko tiesību kodifikācijas krājums viduslaikos, kurā tika apkopotas visas svarīgākās viduslaiku katoļu baznīcas kanoniskās normas.⁴

Romiešu un ģermāņu tiesību ietekme uz kanoniskajām tiesībām

Gan Austrumos, gan Rietumos baznīcas tiesības lielā mērā bija ietekmējušās no romiešu tiesībām, jo tā bija spēkā esoša tiesību sistēma, kad kristietība tika pasludināta par Romas impērijas oficiālo reliģiju un tai tika piešķirts likumīgs statuss, kā arī tāpēc ka romiešu tiesību normas arī turpāk nodrošināja vienīgo sitemātisko tiesību pielietošanu.⁵ No romiešu tiesībām tika aizgūti jēdzieni un normas, tas īpaši bija jūtams jautājumos attiecībā uz īpašumu, mantošanu un līgumiem. Romiešu tiesību pārņemšanu sekmēja latīņu valoda, kas bija katoļu baznīcas liturģiskā valoda, kā arī kristīgās baznīcas internacionālais raksturs. Kopš kristīgā baznīca IV un V gadsimtā sāka attīstīt savus likumus, kas noteica pierādījumus un procedūru strīdīgās lietās, bīskapu tiesas pašas par sevi piemēroja romiešu civilo tiesību normas saviem mērķiem.⁶

¹ Берман Г.Дж. Западная традиция права: эпоха формирования. Москва: Издательство Московского университета, 1998, с.199.-201.

² Blūzma V. Romas valsts un tiesības. Kanoniskās tiesības viduslaikos. Rīga: Ekonomikas un kultūras augstskola, 2002, 53.lpp.

³ Eisenhardt U. Deutsche Rechtsgeschichte. 3. Auflage. München: Verlag C.H.Beck, 1999, S.109.-110.

⁴ Osipova S. Viduslaiku tiesību spogulis. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2004, 196.lpp.

⁵ Robinson F.O., Fergus T.D., Gordon W.M. European Legal History. London, Dublin, Edinburgh: Butterworths, 1994, p.73.

⁶ Brundage J.A. Medieval Canon Law. London and New York: Longman, 1996, p.6.

Pastāvēja pat uzskats, ka “*baznīcai jānes kopā ar sevi romiešu tiesības*”.¹ V.Djurants pat raksta “*kristīgā baznīca turpināja ceļu pa Svētās Romas impērijas iemītajām pēdām: tā pakļāva sev provinces, izgreznoja galvaspilsētu, nodibināja vienotību un disciplīnu. Roma mirstot dāvāja dzīvību baznīcai; baznīca auga, mantojot un uzņemoties Romas atbildību*”.² Autore norāda, ka notikums ar kuru var uzskatīt, ka “baznīcai ir dāvāta dzīvība”, nav viennozīmīgs. Pēc autores domām par galveno priekšnoteikumu kristīgās baznīcas varas stiprināšanā ir uzskatāma tās pasludināšana par Romas valsts reliģiju. Tādējādi ne tikai tika izbeigta kristiešu vajāšana, bet arī nostiprināta baznīcas loma politiskajā un administratīvajā dzīvē. Vēl Romas impērijas pastāvēšanas laikā baznīca ap sevi pulcināja daudz tās atbalstītāju. Līdz ar to, Romas impērijai sabrūkot, baznīca jau bija savu varu tiktāl nostiprinājusi, ka varēja uzņemties vadību, jo šādu baznīcas iniciatīvu atbalstīja gan kristieši, gan jauno valstiņu valdnieki. Un lai izveidotu stabilu tiesību sistēmu, kas ne tikai regulētu baznīcas dzīvi, bet arī risinātu civiltiesiska rakstura jautājumus, baznīcai vislabāk noderēja sakārtotā romiešu tiesību sistēma. Par baznīcas pielietotajām romiešu tiesībām liecina arī viens no pirmajiem rakstītajiem ģermāņu tiesību avotiem, t.i., Ripuāra likumā (*Lex Ripuaria*), kurā var izlasīt “*Ecclesia vivit iure Romano*”, kas tulkojumā nozīmē “*baznīca dzīvo pēc romiešu tiesībām*”.³

Tomēr romiešu tiesības nav vienīgās, kuru ietekmē veidojās kanoniskās tiesības. Tāpat **Rietumu kristīgās baznīcas tiesību jēdzieni un normas izveidojās pamatojoties uz ģermāņu cilšu paražām, kuru nozīmīgums izpaudās priekšrakstos par godu, zvērestu, atriebību, izlīgšanu, kopējo atbildību.** Ģermāņu paražas neveidoja vienotu tiesību sistēmu, jo katram novadam varēja būt savi atšķirīgi noteikumi, tomēr visi ģermāņu valdnieki piemēroja likumus pēc asinsradniecības jeb izcelšanās principa, nevis teritoriālā. Franku valsts karaļa Hlodviga, Merovingu dinastijas aizsācēja, vadībā tika pierakstītas paražas, kas ieguva nosaukumu Saliešu likums (*Lex Salica*), līdz tam Franku valstī tiesības pastāvēja vien mutvārdu formā. Saliešu likums tiek uzskatīts par romiešu tiesību un baznīcas tiesību vismazāk ietekmēto ģermāņu tiesību kopojumu.⁴ Tāpat jāpiemin Alemaņu un Barbaru pierakstītie paražu krājumi, šie likumi jau saturēja lielāku vai mazāku romiešu tiesību principu un institūtu ietekmi. Vadoties pēc izcelšanās principa cilts vai novada loceklis, lai arī kur tas neatrastos, tika sodīts pēc viņa novadā, ciltī spēkā esošajām paražām.⁵ Tas norāda uz Barbaru likumu personālo raksturu. Sākoties romiešu tiesību recepcijai XII-XII gadsimtā, ģermāņu tiesībās tika pārņemti aizvien vairāk romiešu tiesību institūti, tas skaidrojams ar faktu, ka tiesību partikulārisms bija kļuvis par faktoru, kas traucēja uz katra soļa. Savukārt romiešu tiesības ar savu skaidrību un precīzajiem formulējumiem bija nesalīdzināmi pārākas.

Zinātnieks H.D.Bermans norāda, ka par nopietnu kļūdu uzskatāma dažādos vēstures avotos rodamā doma, ka kanoniskās tiesības ir veidojušās pēc romiešu tiesību parauga. Viņš uzsver, ka **kanonisti bagātīgi ir izmantojuši gan romiešu tiesības,**

¹ Берман Г.Дж. Западная традиция права: эпоха формирования. Москва: Издательство Московского университета, 1998, с.196.

² Дюрант В. Цезарь и Христос. Москва: Крон-Пресс, 1995, с.667.

³ Blūzma V. Romas valsts un tiesības. Kanoniskās tiesības viduslaikos. Rīga: Ekonomikas un kultūras augstskola, 2002, 51.lpp.

⁴ Ārvalstu tiesību vēstures avoti. Blūzma V., Zemītis G., Osipova S. Rīga: Biznesa augstskola TURĪBA, 2007, 152.lpp.

⁵ Антология мировой правовой мысли в пяти томах. II том: Европа V-XVII вв. Семигин Г.Ю. Москва: Мысль, 1999, с.31.

gan Bībeles normas, gan ģermāņu paražas. Romiešu tiesību normas, jēdzieni un institūti tikai tad kļuva par spēkā esošām tiesībām Rietumos un kristīgajā baznīcā, kad tos tieši iekļāva spēkā esošajās tiesībās ar likumdošanas vai juridiskās iztulkošanas palīdzību. Bijušās Romas impērijā valdīja ģermāņu ciltis, pielietojot tādus likumus, kā to vēlējās Rietumeiropas imperatori.¹ Pēc Romas impērijas sabrukuma ne tikai jauno ģermāņu valstiņu karaļi izdeva savas pavēles un lika pierakstīt paražu tiesības, bet arī baznīca aktīvi iesaistījās tiesību turpmākās evolūcijas procesā, veidojot savu noteiktu tiesību sistēmu un hierarhiju, ko ievēroja visi kristieši. Autore izsaka viedokli, ka precīzāks ir apgalvojums, ka kanoniskās tiesības lielā mērā ir pārņēmušas romiešu tiesības, nevis veidojušās pēc to parauga. **Kanoniskās tiesības pirmajā tūkstošgadē veidojās par pamatu ņemot Bībeli.** Konkrētas uzvedības normas, ko saturēja Vecā un Jaunā derība, tāpat kā daudzi citi piemēri un metaforas tika pārnesti uz baznīcas kanoniem. Bet romiešu tiesības baznīca pārņēma, lai nodrošinātu pilnvērtīgu un juridiski sakārtotu civiltiesību un krimināltiesību institūtu regulējumu, kas bija nonākuši baznīcas jurisdikcijā pēc Romas impērijas sabrukuma. Baznīca gan veica dažas korekcijas, pārņemot romiešu tiesības, atbilstoši kristīgās ticības pamatprincipiem, bet vairums jēdzienu un institūtu tika saglabāti. Apgalvojums, ka kanoniskās tiesības kopumā ir veidojušās pēc romiešu tiesību parauga ir nekorekts, jo **kanoniskās tiesības aptvēra un regulēja plašu un atšķirīgu jautājumu loku, izejot ārpus romiešu tiesību nozarēm.**

Kristīgās baznīcas jurisdikcijas nostiprināšanās viduslaiku Eiropā

Kanonisko likumu nostiprināšanu sekmēja jau Karolingu dinastijas valdnieks Kārlis Lielais (768-814). Viņš centās izmantot kristīgo baznīcu varas vienošanai un nostiprināšanai. Kārlis Lielais un viņa sekotāji apzināti pārveidoja un sakārtoja baznīcas institūcijas un nostiprināja tās iekšējo disciplīnu, pieņemot kapitulārijus. Viens no nozīmīgākajiem šāda veida avotiem ir Herstalas kapitulārijs (779.gads), kurš lielā mērā uzlaboja baznīcas materiālo stāvokli, nosakot visiem kristiešiem desmitās tiesas maksājumus, t.i., 10% lielas nodevas maksāšanu baznīcai.² Desmitai tiesai darbojoties kā galvenajam baznīcas ienākumu avotam, auga garīdzniecības īpašumu skaits un palielinājās baznīcas spēks un ietekme kristīgajā Rietumeiropā. Tā ir sen zināma un pierādīta likumsakarība, ka līdz ar materiālo bagātību pieaugumu, palielinās vēlme pēc varas un ietekmes.

Tomēr būtisks katoļu varas pieaugums sākās XI gadsimta, kad baznīca vairs nebija pakļauta laicīgai varai, bet atjaunoja baznīcas suverēno varu un formulēja baznīcas varas prioritāti pār laicīgo varu.³ Vislielākā loma tās pastāvēšanā kristīgajai baznīcai bija dižajos viduslaikos. Tā vairs nebija tikai Rietumeiropas valstu organiska politiskās un ekonomiskās struktūras sastāvdaļa, tā jau pretendēja arī uz visu valstu politisku virsvaldību, bet pāvests uz lielās kristiešu impērijas valdnieka lomu. Pildot svarīgo integrācijas lomu, kristīgā baznīca radīja kanoniskās tiesības, kam nebija nedz etnisku, nedz valsts robežu, tās pielietoja gandrīz

¹ Берман Г.Дж. Западная традиция права: эпоха формирования. Москва: Издательство Московского университета, 1998, с.200.

² Brundage J.A. Medieval Canon Law. London and New York: Longman, 1996, p.34.

³ Blūzma V. Romas valsts un tiesības. Kanoniskās tiesības viduslaikos. Rīga: Ekonomikas un kultūras augstskola, 2002, 46.lpp.

visā Rietumeiropā. Kanoniskās tiesības regulēja ne tikai baznīcas iekšējo organizāciju un attiecības starp baznīcas amatpersonām, bet arī daudzas sabiedrisko attiecību sfēras, tai skaitā, laulības slēgšanu, mantojuma saņemšanu, sodu izpildi u.c., tādējādi radot arī jaunus tiesību institūtus, kā piemēram, juridiska personu, mantošana saskaņā ar testamentu.¹ **Agrīnās baznīcas kanoni noteica arī likumus par militāro dienestu** un ierobežojumus vardarbībai kristiešu sabiedrībā, tāpat arī aizliedza priesteriem un bīskapiem ņemt procentus no aizdotās naudas. V gadsimtā garīdzniecība likvidēja procentu likmes, kas bija baznīcas ekonomiskās politikas stūrakmens. Tādējādi augļošanu sāka uzskatīt par grēcīgu nodarbošanos. Interesanti, ka augļošanu baznīca uzskatīja par grēcīgu nodarbošanos, bet desmitās tiesas maksājumu par godīgu un Dievam tīkamu lietu. Kanoniskās tiesības arī regulēja ienākumus un cenu normas un tas bija kristiešu tirgotāju pienākums tās ievērot, šādu privilēģiju baznīcai bija piešķīrusi valsts vara.² Jāpiebilst, ka ne visas kanonisko tiesību normas bija vispārobligātas, daļai no tām bija tikai reliģiska nozīme, kas pārkāpuma gadījumā aprobežojās ar izdarītā nožēlošanu.

Kanoniskās tiesības bija ievērojamas ar to, ka vismaz formāli – *de iure* – šie likumi attiecās uz visiem vienādi, neatkarīgi no dzimuma, kārtas, nacionālās piederības. Nozīmīgs ir fakts, ka vienlīdzīga objektivitāte, ko saturēja Bībele, bija kanonisko tiesību ideāls.³ Par vienlīdzību liecina, piemēram, Otrajā Mozus grāmatā ietvertais septītais bauslis: „*Tev nebūs laulību pārkāpt.*”⁴ Līdz ar to vienam pret otru jāizturas godīgi, pienākums liek cienīt gan pašu, gan citu slēgtās derības jeb līgumus. Un tikai otršķirīgs ir apstāklis, ka kanonisko tiesību sistēma praksē ne vienmēr pildīja savus nospraustos cēlos mērķus. Tā, piemēram, baznīcas tiesas neizturējās pret aristokrātiju un zemniecību ar vienlīdzīgu objektivitāti.

Sākoties dižo viduslaiku periodam, baznīca no nelielas kristiešu kopienas bija izveidojusies par ietekmīgu laicīgu institūciju, bet pāvesti kļuvuši par laicīgiem monarhiem, kuru rokās sakoncentrējās milzīga vara, dodot iespēju apmierināt savas ambīcijas. Pāvesta Gregora VII “*Pāvesta diktāti*” saturēja vairākas būtiskas normas, kas norādīja uz baznīcas un pāvesta lielo varu, formulējot pāvesta augstākās varas principu pār visu katoļu baznīcas garīdzniecību, katoļu baznīcas neatkarības no laicīgās varas principu un katoļu baznīcas varas pārākuma principu pār laicīgo varu. “*Pāvesta diktāti*” 2.punktā ir noteikts: „*Romas bīskaps (pāvests) vienīgais ir vispasaules baznīcas galva (tiek noraidītas Svētās Romas impērijas ķeizara pretenzijas uz baznīcas vadību – red.piebilde).*” 7.punkts: “*Tikai pāvestam ir tiesības veidot jaunus likumus atbilstīgi laikmeta prasībām, sasaukt jaunas kongregācijas, dibināt abatijas, kā arī sadalīt turīgās bīskapijas un apvienot trūcīgās (kanonisko tiesību prioritāte pār valdnieku tiesībām – red.piebilde).*” 12.punkts: „*Viņam ir tiesības atcelt ķeizarus (katoļu baznīcas tiesības ierobežot laicīgo varu – red.piebilde).*”⁵

Tādējādi kristīgā baznīca Rietumeiropā bija neatņemama valsts sastāvdaļa un dažos jautājumos tā pat bija ieguvusi atsevišķu jurisdikciju no laicīgās varas. Viens no apstākļiem, kas veicināja kristīgās baznīcas ietekmes nostiprināšanu uz laicīgajām tiesībām, bija stabila rakstīto tiesību un tiesību skolas tradīciju esamība, ko baznīca

¹ Антология мировой правовой мысли в пяти томах. II том: Европа V-XVII вв. Семигин Г.Ю. Москва: Мысль, 1999, с. 5.-6.

² Gilchris J.T. The Church and Economic Activity in the Middle Age. New York, 1969, p.48.-52.

³ Osipova S. Viduslaiku tiesību spoguļis. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2004., 151.lpp.

⁴ Bībele. Rīga: Latvijas Bībeles biedrība, 1993, 83.lpp.

⁵ Ārvalstu tiesību vēstures avoti. Blūzma V., Zemītis G., Osipova S. Rīga: Biznesa augstskola TURĪBA, 2007, 341.-343.lpp.

veidoja jau kopš viduslaiku sākuma.¹ Laika gaitā iezīmējās baznīcas centieni ar kristīgās ticības un kanonisko tiesību palīdzību apvienot un pakļaut savai jurisdikcijai Rietumeiropu. Tas savukārt sekmēja laicīgās varas un baznīcas savstarpējo attiecību problēmātiku, radot izejas punktu varu dalīšanas principam,² jo viduslaiku Rietumeiropā valdīt gribēja gan priesteru svētā autoritāte, gan laicīgā ķēniņu vara. Šo divu varu jurisdikcija pār viduslaiku kristiešiem un šo varu konfliktēšana vai apvienošanās kopīgiem mērķiem bija viena no viduslaiku Eiropas spilgtākajām iezīmēm.³

Viena no asākajām problēmām bija pāvestu un valdnieku vēlme iecelt bīskapus, tādējādi uzsverot savu varu. Līdz beidzot 1122.gadā tika noslēgts Vormsas konkordāts starp pāvestu un Svētās Romas impērijas ķeizaru. Tas bija līgums starp katoļu baznīcu un valsti. Ķeizars atteicās no bīskapu investūras – iecelšanas amatā – un piekrita bīskapu un citu garīdznieku kanoniskajai ievēlēšanai. Savukārt pāvests piekrita prelātu ievēlēšanai ķeizaru klātbūtnē, izslēdzot simoniju un vardarbību. Ķeizars saglabāja tiesības piešķirt garīdzniekiem lēņus, saņemot pretī vasaļu uzticības zvērestu un apņemšanos pildīt pienākumus pret impēriju un ķeizaru. Vormsas konkordātu apstiprināja 1123.gada I Laterāna koncils. Tā baznīca panāca savu suverenitāti attiecībā pret laicīgo varu un šis baznīcas tiesiskais stāvoklis bija par pamatu katoļu baznīcas kanonisko tiesību suverēnajam raksturam.⁴

Dižie viduslaiki bija kanoniskās jurisprudences zelta attīstības posms. Šai laikā tika sastādīti dažādi kanonu krājumi, izmantojot jaunas pieejas, tāpat uzplauka universitāšu un dekrētistu darbība, tika pielietoti jauni risinājumi kanoniskajā procesā un jaunu mobilu un efektīvu baznīcas tiesu izveide, atdzima tiesību zinātne gan baznīcas tiesību studijās, gan romiešu civiltiesību studijās. Savas diženās iezīmes šis posms ietvēra kanonisko tiesību sistēmā, zinātnes un efektīva procesa izveidē, kura ietvaros veidojās arī inkvizīcijas process.

Uzlabojoties ekonomiskajai situācijai, attīstoties tirdzniecībai, amatniecībai un uzplaukstot viduslaiku pilsētām, sabiedrībā radās pastiprināta interese par izglītību, kā arī nepieciešamība pēc izglītotiem laicīgiem juristiem, ņemot vērā viduslaikiem raksturīgo konfliktu starp laicīgo un garīgo varu. Līdz ar to jāuzsver universitāšu nozīme. XI un XII gadsimtā universitātēs sāka mācīt jurisprudenci kā patstāvīgu tiesību nozari, lai gan viduslaiku valstīs tiesiskums tikai sāka nodalīties no politikas un reliģijas, universitātes nestudēja spēkā esošās tiesības, bet gan senās romiešu tiesības.⁵ Šāda situācija gan pastāvēja tikai līdz brīdim, kad XII gadsimtā līdztekus romiešu tiesībām universitātēs sāka studēt kanoniskās tiesības, kas bija spēkā esošās tiesības. Nenoliedzami, ka baznīca ir atstājusi nozīmīgu iespaidu arī uz izglītības attīstību, tomēr nosakot kanonisko tiesību studēšanu par obligātu jurisprudences studiju sastāvdaļu baznīca tādējādi stiprina savu pozīciju attiecībā uz izglītības procesa reglamentēšanu, kā arī kanonisko tiesību plašāku apguvi un pielietošanu. Studiju rezultātā paaugstinājās juridiskās kultūras līmenis pilsētās un nostirpinājās pilsētas netkarība gan no baznīcas varas, gan bieži arī no laicīgās varas, šo neatkarību izcīnot

¹ Wieacker F. A History of Private Law in Europe. Oxford: Claredon Press, 1995, p.48.

² Blūzma V. Romas valsts un tiesības. Kanoniskās tiesības viduslaikos. Rīga: Ekonomikas un kultūras augstskola, 2002, 42.lpp.

³ Eisenhardt U. Deutsche Rechtsgeschichte. 3. Auflage. – München: Verlag C.H.Beck, 1999, S.99.

⁴ Blūzma V. Romas valsts un tiesības. Kanoniskās tiesības viduslaikos. Rīga: Ekonomikas un kultūras augstskola, 2002, 50.lpp.

⁵ Berman H.J. Law and Revolution. The Formation of Western Legal Tradition. Cambridge, Massachusetts and London: Harvard University Press, 1983, p.124.

ar universitātes absolventu un tiesību zinātāju palīdzību. Kaut gan arī šeit pāvests uzsvēra savu varu un garīdzniecība savu dominējošo stāvokli, piemēram, 1219.gadā pāvests noteica, ka Boloņas universitātē nedrīkst piešķirt doktora grādu bez Boloņas bīskapa piekrišanas.¹ Tādējādi baznīca saglabāja ietekmi pār izglītību un pat padarīja izglītības iegūšanas procesu atkarīgu no savas labvēlības.

Kanoniskās tiesības ir patstāvīga tiesību nozare, kuras pamatavots ir *Corpus iuris canonici*. Kanoniskās tiesības nav identisks jēdziens baznīcas tiesībām, eksklēziskajām tiesībām, pontifikācija tiesībām, Dieva un svētajām tiesībām.

Kanoniskās tiesības veidojās saskaņā ar reliģiskām īpatnībām, vienlaikus pārņemot kā romiešu, tā ģermāņu tiesību normas, tomēr romiešu tiesībām bija ilgstoša un dziļa ietekme, jo baznīca pārņēma romiešu tiesības, lai nodrošinātu pilnvērtīgu un juridiski sakārtotu civiltiesību un krimināltiesību institūtu regulējumu, kas bija nonākuši baznīcas jurisdikcijā pēc Romas impērijas sabrukuma.

Kristīgai baznīcai „tika dāvāta dzīvība”, iegūstot Romas valsts reliģijas statusu, baznīca Romas impērijas pastāvēšanas laikā nostiprināja savu varu tiktāl, ka, impērijai sabrukot, varēja uzņemties vadību, sistematizējot normatīvo dzīvi un nostiprinot savu jurisdikciju.

Viduslaikos kristīgai baznīcai bija liela vara un ietekme valsts pārvaldē un likumdošanā, izveidoja universālu tiesību sistēmu un izmantoja juridiskos nosacījumus savās interesēs, veicināja jurisprudences kā zinātnes attīstīšanos un tiesību nodalīšanu no politikas un reliģijas, kā arī noteica izejas punktu varas dalīšanas principam, kristīgās baznīcas un laicīgās varas konflikta rezultātā.

Kanoniskās īpašuma tiesības

Īpašuma tiesības veidoja patstāvīgu kanonisko tiesību nozari. Kanoniskās īpašuma tiesības daudz vairāk nekā citas kanonisko tiesību nozares ietekmējās no tā laika laicīgajām tiesībām. Kanoniskās tiesības saturēja gan romiešu tiesību, gan feodālo zemes tiesību, gan pilsētu īpašuma tiesību iezīmes. Kaut gan tai pašā laikā tās arī atšķīrās no laicīgajām īpašuma tiesībām, jo daļēji balstījās uz īpašiem kanonisko tiesību apsvērumiem un principiem kopumā.

Interesanti, ka lielākā daļa zemes īpašumu XII-XV gadsimtā atradās baznīcas valdījumā, pastāv uzskats, ka tie sastādīja 1/4 līdz 1/3 daļa no visiem Rietumeiropas zemes īpašumiem.² Par šādiem milzīgiem īpašumiem baznīcai jāpateicas labprātīgiem ziedojumiem un dāvinājumiem, personīgai aktivitātei un savām iespējām izdarīt reliģisku spiedienu, kā arī testamenta institūta attīstībai.³ Sākotnēji lielas zemes platības baznīcai dāvināja laicīgie karaļi. Viņi arī izdeva imunitātes grāmatas, kurās bija noteikts: “(..) nekāda valsts tiesu vara, ne tagadējā, ne nākamā, nedrīkst ieiet klostera īpašumā (..)”.⁴ Tādējādi laicīgā vara pati stiprināja baznīcas varenību, tai pašā laikā vājinot laicīgo tiesu varu un savu noteikšanu pār likumdošanas procesiem.

¹ Osipova S. Universitāšu loma viduslaiku Eiropas pilsētas tiesiskās domas veidošanā. Latvijas Vēsture, 2003.1(49), 24.-25.lpp.

² Берман Г.Дж. Западная традиция права: эпоха формирования. Москва: Издательство Московского университета, 1998, с.229.-230.

³ Аннерс Э. История европейского права. Москва: Наука, 1999, с.185.

⁴ Антология мировой правовой мысли в пяти томах. II том: Европа V-XVII вв. Семигин Г.Ю. Москва: Мысль, 1999, с.76.

Dāvinātājs ar baznīcas starpniecību dāvināja Dievam vai baznīcas amatpersonām, uzliekot par pienākumu tām veikt konkrētas darbības, piemēram, uzcelt baznīcu, slimnīcu vai skolu. Dāvinātājam bija iespēja saglabāt savu patronātu pār īpašumu, dāvinājuma līgumā paredzot sev vai saviem ģimenes locekļiem, kā arī saviem mantiniekiem amatus baznīcas korporācijās, kuras bija paredzēts veidot īpašumā. Tas bija izdevīgi, jo baznīcas īpašumi baudīja daudzas privilēģijas, turklāt bija tiesiskas iespējas atbrīvot tos no feodālajiem īpašuma apgrūtinājumiem.

Baznīca savu īpašumu apsaimniekošanu nodrošināja, izmantojot lēņa institūtu. Baznīcas lēnis bija baznīcas īpašums, ko izlēņoja laicīgiem feodāļiem par pakalpojumiem baznīcas labā. Šādus lēņu piešķīra ne vien pāvesti, bet arī bīskapi un abati, ja viņiem piederēja zemes kungu tiesības.¹ Tā Livonijas senākajās bruņinieku tiesībās ir noteikts: "*Kad bīskaps ir ievēlēts (un apstiprināts) un valda pār šīs zemes pilīm un tur ierodas, tad katra bīskapijas vīra pienākums ir saņemt sava lēņa muižu gada un dienas laikā, ja tas viņam zināms.*"² Kanoniskās īpašuma tiesības regulēja arī tiesības un pienākumus, kas attiecās uz laicīgiem īpašumiem. Tāpēc bieži gadījās, ka strīdi par rentes apmēru bija baznīcas tiesu jurisdikcijā, bet strīdi par vasaļa pienākumiem un dienestu nonāca laicīgajās tiesās un tika risināti pēc laicīgajām lēņu tiesībām.³ Baznīca sekmēja fonda jēdziena izgudrošanu, kas nozīmēja, ka no cita īpašnieka zemes iegūtā peļņa tiek paredzēta baznīcas vajadzībām.⁴ No šī piemēra redzamas karaļu rīcības sekas, nosakot baznīcai dažādas priekšrocības un atļaujot vai nododot civiltiesiska rakstura jautājumu izlemšanu, valdnieki paši ar savu rīcību, neizvērtējot ieguvumus un zaudējumus valstu attīstībai, stiprināja baznīcas varu vienlaikus vājinot savu noteikšanu un ietekmi valstu attīstības un politikas virziena veidošanā.

Baznīca, rūpējoties par savu interešu ievērošanu bija noteikusi, ja tiek noslēgts fiktīvs darījums un laicīga persona pārpērķ no zemkopja vai klieriķa tīrumu, tad šāds darījums nav spēkā un pārdotais tiek atdots episkopam vai klosterim,⁵ tas ir taisnīgi, ka baznīcas īpašums saglabājas baznīcai.⁶ Sākotnēji laicīgā vara piekrita šādam baznīcas viedoklim, ka baznīcas īpašumam ir jāsaglabājas baznīcai, un pat atbalstīja, gan dāvinot zemi, gan izdodot imunitātes grāmatas, gan nosakot 10 tiesas maksājumus. Tomēr procesam kļūstot nekontrolējamam no laicīgo valdnieku puses un pieaugot garīdzniecības centieniem iegūt arvien lielāku politisko varu, valsts vara negatīvi sāka vērtēt zemes koncentrāciju baznīcas rokās, jo līdz ar to šī zeme kļuva par *res extra commercial*, tas nozīmē, ka tika izņemta no civiltiesiskās apgrozības. Baznīcas koncili bija aizlieguši atsavināt baznīcas īpašumu un nenodarbojās ar tirdzniecības darījumiem, neveica dāvinājumus un nenovēlēja ar testamentu citām personām.⁷ Arī sabiedrība bija neapmierināta ar faktu, ka baznīcas īpašumi pilsētās neiekļāvās tirdzniecības darījumos, tādēļ pilsētnieki bieži žēlojās, ka "*baznīcas mirusī roka*" ir

¹ Ārvalstu valsts un tiesību vēsture. Terminu skaidrojošā vārdnīca. Rīga: SIA Divergens, 1998, 12.lpp.

² Latvijas tiesību avoti. Teksti un komentāri. 1.sējums. Seno paražu un Livonijas tiesību avoti 10.gs.-16.gs. Melkšis E. Rīga: LU žurnāls „Latvijas Vēsture” fonds, 1998, 46.lpp.

³ Берман Г.Дж. Западная традиция права: эпоха формирования. Москва: Издательство Московского университета, 1998, с.229.

⁴ Blūzma V. Romas valsts un tiesības. Kanoniskās tiesības viduslaikos. Rīga: Ekonomikas un kultūras augstskola, 2002, 54.lpp.

⁵ Антология мировой правовой мысли в пяти томах. Том II: Европа V-XVII вв. Семигин Г.Ю. Москва: Мысль, 1999, с.147.

⁶ Ibid, c.151.

⁷ Åbers B. Tiesību vēsture. (b.v.), (b.i.), 1940, 24.lpp.

paralizējusi tirdzniecību.¹ Līdz ar to laicīgā vara pieņēma normas, kas ierobežoja zemes īpašumu nodošanu baznīcai. Tā sekas bija ierobežojumi mūkiem un mūķenēm saņemt mantojumu, jo citādi viņu mantojuma daļa nonāktu baznīcas īpašumā.² Aizliegumu mūkiem un mūķenēm saņemt mantojumu noteica arī pilsētu statūti. Attiecībā uz personām, kas atteikušies no laicīgās dzīves un kļuvuši par mūkiem vai mūķenēm, neskatoties uz tiesību partikulārismu, valdīja vienprātība, ka viņi izslēdzami no mantinieku loka.

Jautājums par baznīcas īpašumu kā *res extra commercial* nav viennozīmīgs. Vai fakts, ka baznīca savas zemes neatsavināja, ir vienīgais priekšnoteikums, lai uzskatītu, ka tā ir no apgrozības izņemta lieta. Jo, izmantojot tiesiskus līdzekļus, baznīca rūpējās par sava īpašuma apsaimniekošanu un paplašināšanu. Par to liecina fakts, ka baznīca savas zemes izdeva lēņos, saņēma dāvinājumus, ziedojumus un pēdējās gribas novēlējumus. Atbilstoši romiešu lietu iedalījumam no apgrozības izņemtās lietas bija:

- dievišķo tiesību lietas – svētlietas – dievnami, upurtrauki; dievu sargātas lietas – robežu zīmes; reliģiskas lietas – kappas vietas;
- visiem kopīgas lietas, ko pati daba devusi kopīgai lietošanai;
- lietas valsts pārziņā – lietas, kas pieder tautai un atrodas publiskā lietošanā.³

Baznīcai piederošā zeme nedz pēc minētā iedalījuma, nedz pēc pašas baznīcas paustā viedokļa netika uzskatīta par dievišķo tiesību lietu, jo nekad netika uzsvērts, ka baznīcas īpašums ir svēts. Tas bija baznīcas laicīgais īpašums. Pāvests pat sludināja, ka arī nekristiešiem var piederēt īpašums, jo tiesības uz īpašumu ir dabisko tiesību elements. Tāpat baznīcas īpašums nav visiem kopīga lieta, pirmkārt, to ir devusi nevis pati daba, bet gan laicīgie valdnieki un sabiedrības locekļi, orkārt, baznīca to neatvēlēja kopīgai lietošanai. Tā nav arī lieta valsts pārziņā, arī ne lieta, kas pieder visiem kristiešiem publiskai lietošanai. Tādējādi autore secina, ka baznīcas īpašuma dēvēšana par *res extra commercial* ir nepareiza. Lieta ir apgrozībā esoša, jo apgrozībā esošas lietas varēja iegūt privātā īpašumā. Baznīcas privātie īpašumi ir iegūti dāvinājumu, 10 tiesas, ziedojumu un novēlējumu ceļā. Līdz ar to īpašuma neatsavināšana nav pietiekams pamats lietas izņemšanai no apgrozības. Toties autore uzskata, ka pilsētnieki precīzi ir raksturojuši baznīcas neiesaistīšanos tirdzniecības darījumos kā “*baznīcas mirušo roku*”, jo tādējādi tika palēlināta ekonomiskā attīstība.

Baznīcai bija svarīgi noteikt savu juridisko nostāju attiecībā uz zemes prettiesisku iegūšanu un realizēt tiesību noteikumus, kas nodrošinātu likumīgā īpašnieka tiesības uz savu īpašumu. Šādas rīcības formālais pamatojums bija taisnīguma nodrošināšana. Bet patiesībā baznīca rūpējās par savu īpašumu aizsardzību, jo viduslaikos tika praktizēta zemju vardarbīga ieņemšana un baznīcai pret savu gribu nācās piedalīties šajās cīņās. Kanonisti uzskatīja, ja īpašumu iegūst varenākais prasītājs, nevis tas, kam ir tiesisks pamats, tas pielīdzināms zādzībai. Savukārt, ja zemes likumīgais īpašnieks tiek aizdzīts no savas zemes, tā ir laupīšana.⁴ Baznīca atzina, ka persona, kurai nelikumīgi atsavināts īpašums, drīkst pieprasīt tā atdošanu. Prasītājam bija jāpierāda, ka viņš šo īpašumu bija ieguvis likumīgā kārtā pirms tagadējā īpašnieka un tikai pēc tam varēja izvirzīt jautājumu par taisnību.⁵

¹ Аннерс Э. История европейского права. Москва: Наука, 1999, с.188.

² Osipova S. Lībekas pilsētas tiesības un to izplatība Austrumeiropā. Rīga: Latvijas Universitāte, 1997, 63.lpp.

³ Kalniņš V. Romiešu civiltiesību pamati. Rīga: Zvaigzne, 1977, 94.lpp.

⁴ Берман Г.Дж. Западная традиция права: эпоха формирования. Москва: Издательство Московского университета, 1998, с.232.

⁵ Brundage J.A. Medieval Canon Law. London and New York: Longman, 1996, p.150.

Baznīcai, izstrādājot savas tiesību normas, bija jāievēro pašas uzstādītais mērķis, ka “*likumam jābūt tikumīgam, taisnīgam, izpildāmam (..) rakstītam, nevis priekš personīgā labuma, bet gan pilsoņu kopējai lietošanai.*”¹ Tomēr tas ne vienmēr tika realizēts, jo taisnīga un nesavtīga rīcība ir grūti izpildāmi uzdevumi pat kristīgai baznīcai. To pierāda baznīcas rīcība, kas visupirms bija vērsta uz savu īpašumu vairošanu un aizsargāšanu gan spekulējot uz ļaužu muļķību un iegalvojot, ka, dāvinot zemi baznīcai, katrs var nodrošināt sev mūžīgu dzīvi debesīs,² gan daudzus gadsimtus pieņemot 10 tiesas maksājumu, kas nabadzīgos padarīja vēl trūcīgākus.

¹ Хрестоматия по истории государства и права зарубежных стран. Том I: Древний мир и средние века. Крашенинникова Н.А. Москва: НОРМА, 2003, с.724.

² Åbers B. Tiesību vēsture. (b.v.), (b.i.), 1940, 22.lpp.